

Маковій В.П., Маковий В.П., Makoviy V.P.
кандидат юридичних наук, доцент, начальник
кафедри цивільно-правових дисциплін ХЮІ
ХНУВС

Взаємне поглинання сутнісних теорій делікту у міжнародному приватному праві

Взаимное поглощение сущностных теорий деликта в международном частном праве

Mutual absorption of essence theories of delikta in an international private law

УДК 347.426

Ключові слова: генеральний делікт, спеціальний делікт, сингулярний делікт, зобов'язання з заподіяння шкоди, відповідальність за шкоду.

Стаття містить характеристику основних тенденцій становлення й сучасного розвитку сутнісних теорій делікту у міжнародному приватному праві з їх проектуванням на вітчизняну модель нормативного закріплення правопорушення у цивільному законодавстві.

Ключевые слова: генеральный деликт, специальный деликт, сингулярный деликт, обязательства с причинения вреда, ответственность за вред.

Статья содержит характеристику основных тенденций становления и современного развития сущностных теорий деликта в международном частном праве с их проектированием на отечественную модель нормативного закрепления правонарушения в гражданском законодательстве.

Keywords: general delikt, special delikt, singulyarniy delikt, obligations from infliction of harm, responsibility for harm.

The article contains description of basic tendencies of becoming and modern development of essence theories of delikta in an international private law with their planning on the home model of the normative fixing of offence in the civil legislation.

Аналіз національних систем приватного права країн сучасності надає можливість виділити в системі цивільно-правових інститутів правові норми, що окреслюють юридичну сутність зобов'язальних відносин в широкому спектрі правотворчої та правозастосовчої цивільно-правової практики. При цьому в

системі зобов'язань за підставою виділяють ті, які виникають з договорів, та ті, що виникають з інших правомірних й неправомірних дій та подій. У числі останніх вагоме місце займають зобов'язання з неправомірних дій або з деліктів.

Поняття делікт (від латинського *delictum*) розглядається у правовій доктрині у широкому й вузькому розумінні. У широкому розумінні деліктом визначається будь-яка недозволена дія, правопорушення, що має наслідком застосування покарання до особи, яка його вчинила. Тобто, делікти за сферою їх виникнення та реалізації можуть бути поділені на публічно-правові й приватноправові, в числі останніх виділяють цивільно-правові правопорушення або делікти у вузькому розумінні, що в подальшому для мети даної лекції й буде розумітись під цим поняттям.

Деліктні зобов'язання за своєю етимологією сягають первісних джерел приватного права будь-якої країни сучасності – правових надбань римського приватного права. В римському приватному праві деліктні зобов'язання виникли в результаті цивілізованої відмови від звичаю помсти, що викладався у словесній формі “око за око, зуб за зуб”. Дійсно, в результаті реалізації останнього звичаю забезпечувалась самостійна реалізація потерпілим права на притягнення до відповідальності особи, що вчинила правопорушення, шляхом заподіяння їй відповідної шкоди. Однак, здійснення потерпілим права на помсту не передбачало виникнення зворотного обов'язку заподіювача шкоди стосовно її відшкодування, притому що таке право реалізувалось без посередництва державних структур, що повністю відповідало вимогам часу.

У зв'язку з утвердженням державних інституцій, які прагнули до встановлення єдиного порядку і недопущення неправомірної сваволі учасників суспільних відносин, у стародавньому Римі помста була поступово витіснена відшкодуванням шкоди в тій чи іншій формі. За наслідками такого розвитку серед правопорушень досить чітко у римському праві виділились приватні делікти як протиправні посягання на інтереси приватних осіб. Складовими елементами приватного делікту, що породжує відповідне зобов'язання, ще в

римському приватному праві було прийнято виділяти: протиправну дію або діяльність по відношенню до прав та інтересів потерпілого, відповідне виникнення негативного правового наслідку для потерпілого (шкоди), пов'язаність вказаної протиправної поведінки з такою шкодою, наявність вини особи, що заподіяла шкоду (делінквент). Водночас, римське приватне право не знало сутності генерального делікту в сучасному розумінні [1, с.336-338].

Після розпаду Західної Римської імперії на її території було створено держави, які хоча і звернулись до норм звичаєвого права, разом з тим постійно і надмірно здійснювали рецепцію положень римського права. Спектр зобов'язань, в тому числі й деліктних, теж був прийнятий у тій чи іншій інтерпретації в цих країнах. Найбільшого розвитку та систематизації набули інститути зобов'язального права з прийняттям цивільних кодексів та укладень у державах Західної Європи в нові часи. Серед них Цивільний кодекс Наполеона (1804 р.), який уособив у собі основні напрацювання романської правової родини, Німецьке цивільне укладення (1896 року) як основоположний нормативний акт германської правової родини та інші. Переважна частина напрацювань вказаних нормативних актів в частині правового регулювання деліктних зобов'язань відтворена й у національних правових системах країн сучасності.

Зокрема за Цивільним кодексом Наполеона правові норми, що регулюють деліктні зобов'язання, містяться в главі II “Про делікти і квазіделікти” розділу IV “Про зобов'язання, що виникають без домовленості” книги третьої (1382-1386). Критерієм відмежування деліктів від квазіделіктів у даному нормативному акті є цільова направленість протиправної поведінки заподіювача шкоди: якщо він діяв з метою обману чи злого умислу, то маємо деліктні зобов'язання; коли ж метою є вчинення дій без злого умислу, але внаслідок необачливої необережності, то маємо квазіделікти. Ці статті містять лише загальні положення щодо деліктів, та відповідних зобов'язань, що з них виникають. Спеціальні положення містяться у спеціальних нормативних актах,

як-то Кодекс законів про цивільну та торгову авіацію чи Закон 1966 року про чартерні та морські перевезення тощо [2, с.220].

В той же час французьке законодавство чітко стоїть на позиції генерального делікту, оскільки ст.1382 Французького ЦК визначено, що будь-яка дія людини, що спричиняє іншій шкоду, зобов'язує ту особу, по вині якої заподіяна шкода, відшкодувати таку [3, с.305-307].

Німецьке цивільне укладення приділяє деліктним зобов'язанням дещо більше уваги як у кількісному так і змістовному наповненні відповідних нормативних приписів. §§823-853 двадцять п'ятої глави “Недозволені дії” сьомого розділу “Окремі види зобов'язань” другої книги “Зобов'язальне право” Німецького цивільного укладення містять загальну характеристику зобов'язань із заподіяння шкоди та окремих їх різновидів. Тобто на відміну від категорії генерального делікту у французькому законодавстві німецьке йде по шляху виділення деліктної відповідальності не тільки за вчинення правопорушень, визначених законом, але й у випадку вчинення будь-якого іншого правопорушення, як те передбачає §823 НЦУ [4, с.190-196].

Англо-американське право на відміну континентального пішло по шляху виділення переліку самостійних цивільних правопорушень або системи сингулярних деліктів. Дійсно, як в Англії так і Сполучених штатах головне місце у врегулюванні зобов'язань з відшкодування заподіяної шкоди відіграє саме судовий прецедент. Однак, поряд з судовим прецедентом у правовому регулюванні деліктних зобов'язань певну роль відіграють закони в сфері притягнення до відповідальності за шкоду, завдану повітряним судном, за шкоду, завдану діями посадових осіб, а також так звані приватні кодекси, як-то створений в межах з 1923 по 1939 рік Кодекс в сфері деліктного права (Restatement of the Law of Torts) [5, с.8-13].

Цивільне законодавство Японії містить як загальні приписи про деліктні зобов'язання й окремі їх різновиди у Цивільному кодексі (ст.ст.709, 714, 715, 717, 718) так і спеціальні положення щодо окремих деліктів у інших нормативних актах, як-то Закон про зобов'язання по наданню матеріальної

допомоги працівникам при нещасних випадках на виробництві і страхуванні працівників, Закон про компенсацію шкоди, заподіяної автотранспортними засобами, Закон про відшкодування шкоди, завданої використанням атомної енергії тощо. Тобто японська цивілістична доктрина деліктного права стоїть на позиції утвердження принципу генерального делікту [6, с.132-135].

У законодавстві Російської Федерації як уособленні основних цивілістичних ідей на пострадянському просторі відображені деліктні зобов'язання теж з дотриманням принципу генерального делікту, що підтверджується положеннями ст.1064 ЦК. Разом з тим положеннями російського цивільного законодавства пропонується низка спеціальних деліктів, серед яких зобов'язання з відшкодування шкоди, заподіяної джерелом підвищеної небезпеки (ст.1079 ЦК), зобов'язання з відшкодування шкоди, заподіяної дефектним суб'єктом (ст.ст. 1073-1078 ЦК), зобов'язання з відшкодування шкоди, завданої незаконними діями органів дізнання, попереднього слідства, прокуратури та суду (ст. 1070 ЦК) та інші випадки, врегульовані також спеціальними нормативними актами.

Порівнюючи правові аспекти застосування договірної й деліктної відповідальності у сучасних правових системах необхідно вказати на домінуючу роль у цьому аспекті законодавчої та судової позиції, згідно якої романська правова родина, національні правові системи країн пострадянського простору дотримуються пріоритетного значення саме договору, а в германській правовій родині та англо-американському праві перевага надається автономії волі вибору учасниками таких відносин деліктного або договірної їх врегулювання.

Викладене дає можливість зробити висновок про наявну тенденцію взаємного поглинання сутнісних теорій делікту у правових системах сучасності.

Література:

1. Дербург Г. Пандекты. – Т.2. – Ч.2. – Москва., 1911. – 396 с.

2. Франция. Законы. Французский гражданский кодекс 1804 года: с позднейшими изменениями до 1939 года / Перевод И.С. Перетерского. - М.: Юр. изд., 1941. – 471 с.

3. Жюллио де ла Морандьер. Гражданское право Франции. В 3-х т. – М.: Издательство иностранной литературы, 1960. – Т.3. - 748 с.

4. Германское право. Часть I. Гражданское уложение / пер. с нем. — М.: Международный центр финансово-экономического развития, 1996. — (Серия: Современное зарубежное и международное частное право). - 552 с.

5. Матвеев Ю.Г. Англо-американское деликтное право. / Ю.Г. Матвеев. – М.: Юридическая литература, 1973. – 176 с.

6. Сакаэ Вагацума, Тору Ариидзуми. Гражданское право Японии: В 2 кн. - М.: Прогресс, 1983. – Кн.. 2. - 335 с.